

YUSIF QAZIYEV.

Pedaqogika üzrə elmlər doktoru, Əməkdar müəllim, Prezident təqaüdü, "Qızıl qələm" mükafatı laureatı, jurnalistpublisist, məsafətqi tədqiqatçı

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Birinci Dünya müharibəsində Osmanlı dövlətinin məğlubiyəti ilə əlaqədar olaraq türk qoşunları Zaqafqazıyanı tərk etdi. Bu zaman formalı elan edilmiş erməni daşnak hökuməti yenedən müsləmantürk qırğınları törədəcəyi təhlikəsi yarandı. Ona görə Pəmbək Mahalının türk kəndlərindən əhəli-si, o cümlədən Ardıc (Arçut) kəndinin də əhəli 1918-ci ilin noyabr ayından türk ordusu ilə Türkiyəyə köçdülər. Ancaq ardiclilərin (arçutluların) və digər kəndlərin yerləşditi ərazi ingilislərin qəyümlüğü ilə formalaşan "Ermənistan" deyilən hökumətə verildi və ingilis hökuməti kimin haradan gəldiyi əraziyə köçməsinə təşkil etdi. Bu köç 1919-cu ilin yazında başladı və ardiclilər (arçutlular) öz kəndləri Ardıc (Arçuta) qayıtdılar. İngilislərin tabeliyi ilə idarə edilən "Ermənistan" daha qırğın edən bölgəyə çevrildi.

Bir ildən sonra Rusiyaqda yaranmış Sovet hökuməti XI Orduyu göndərərək Rusiyanın köhnə ərazisi kimi Ermənistan Daşnak Hökumətinə son qoydu və Azərbaycan torpaqlarında 29 noyabr 1920-ci ildə Ermənistan Sovet Sosialist Respublikası elan etdi.

Yeni yaranmış Sovet quruluşu ictimai və sosial həyatda bir çox yeniliklər yaratdı və insanların öz ana dillərində təhsil almalarını təşkil etdi. O cümlədən Ardıc (Arçut) kəndində də yeni dünyəvi məktəbin açılması qarşısı qoyuldu. Bu işdə o zamankı kənd fəalları işə başladılar.

Ermənistan İnqilab komitənin nümayəndəsi tərəfindən kənd Şurası yaradılmışdır. Kənd Şurasının sədri təyin edilmiş İsmayil İbrahim oğlu Qəhrəmanovun (Qlavın İbrahim oğlu) rəhbərliyi ilə Şuranın üzvləri Məmmədovlər Nəstə Məmməd, Əmiraslanovlardan Məhəmməd, Rəcəb evindən Cəlil kişi, Qazılardan Qazi kişi, Qolqödəklilərdən Süleyman kişi və digərləri kənddə dünyəvi məktəbin açılmasına çalışdılar. Artıq erməni kəndlərində keçmiş rüsumənin ibtidai məktəblərinin bazasında sovet ibtidai məktəbləri fəaliyyət göstərirdi. Ancaq Azərbaycan kəndlərində heç də erməni rəhbərliyi istəmədi ki, məktəb açılısın. Rəhbərlik gah binanın olmaması, gah müəllim kadrının olmamasını bəhanə götürürdülər. Ancaq kənd fəalları rayon rəhbərlərini cana yığaraq dünyəvi məktəbin açılmasına 1921-ci ilin noyabrında açılmasına nail oldular. Burada Məmmədov tayfasından olan (Eminlər) Nəstə Məmməd böyük fəaliyyət göstərdi. O şəxsi otəgini sinif otəgi kimi yeni açılacaq məktəbə hədiyyə kimi verdi.

Müəllim məsələsinə gəldikdə isə yerli mollaların müəllim işləməsinə

ƏSİRLİKDƏ QALMIŞ ARDİC (ARÇUT) KƏNDİNİN TARİXİNƏ, MƏDƏNİYYƏT VƏ MAARİFINƏ DAİR QISA XÜLASƏ

rayon icazə vermədi.

Yeri gəlmişkən, 1928-ci ilə qədər azərbaycanlı uşaqları üçün ana dili əlifbası ərəb əlifbası idi. Ancaq rayon rəhbərliyinin sözüni kəsmək üçün kənd Şurası Davud adlı bir türkiyə ermənisini müəllim kimi işləməyinə razılıq aldı və kənddə ilk I sinif açıldı, onun müəllimi də milliyyətcə erməni olan Davud müəllim oldu. Davud müəllim Arçut məktəbində 1930-cu ilə qədər işlədi, sonralardan o rayon məhkəməsinə tərcüməsi işləyirdi.

Ancaq rayon rəhbərliyi yeni bir problem qaldırdı ki, rayon büdcəsində Arçut üçün pul vəsaiti yoxdur. İşin belə anında iyanə yolu (xalqın köməyi-lə) Davud müəllimin əmək haqqını ödəyirdi.

Yeni açılan məktəbin ilk I sinif şagirdləri aşağıdakı şagirdlər olmuşdur: Məmmədov Hübətə Mahmud oğlu (1912), Aliyev Hübətə Məmməd oğlu (1912), Əhmədov Cahangir Mustafa oğlu (1912), Əhmədov Əmir Şərif oğlu, Əhmədov İsa Məhəmməd oğlu (1911), Ələsgərov İsmayil Ələşərf oğlu (1912) və bir neçə digər nəfərlər. Deyilənlə görə I cü sinifə toplanan şagirdlərin sayı 12 nəfəri ötürmüş və onların 1012 yaşları var imiş.

Davud müəllim şagirdləri 3 sinifə gətirdikdən sonra məktəbə 1924-cü ildə Arçut məktəbi ibtidai məktəb statusu verildi və dövlət məktəbi tənzarətə götürdü. Məktəbə yeni müəllimlər Həməz və Həsən adlı müəllim təyin etdilər. Həməz Qaxazın işliki kəndindən olmuşdur. Həsən isə qonşu Xançəgar (Gözdələ) kəndindən idi.

Ancaq 1927-ci ilə qədər məktəbə kənd sovet sədri İsmayil (Qlavın İsmayıl) himayədarlığı etmişdir. Baxmayaraq ki, məktəb kənd sovetinin qəyümlüğündə idi. Ancaq müdir müəllimlərdən biri olurdu.

Yuxarıda deyildiyi kimi, ilk dövrə məktəbin 2 sinifli olmasına icazə verilməmişdir. Ancaq Arçut məktəbi 1924-cü ildə 4 sinifli ibtidai məktəb statusu, sonra məktəb üçün bina tikilməsi məsələsi oldu və 1924-cü ildə tikilməyə başlandı. Yeni tikilən məktəb binası 1925-ci ildə istifadəyə verildi.

1930-cu ildə isə məktəb 7 illik natamam orta məktəb statusu almışdır. Ancaq nəzərdə tutulmuşdur ki, rayon üzrə Arçut kəndində orta məktəb açılısın. Ona görə 1935-ci ildə möhür orta məktəb möhürü kimi dəyişdirilmişdir. Ardıc Hallavar dərəsində kəndlərin çoxluğu nəzərə alınaraq orta məktəbin Hallavar kəndində açılısın və nəhayət Arçut kəndində 1954-1955-ci dər ilində məktəb Arçut orta məktəbi statusunu aldı və ilk buraxılış 1956-1957 dər ilində olmuşdur.

Həmçinin məktəbin 1921-ci ilin payızında noyabr ayında 2 sinifli məktəb kimi açılmasına böyük təşəbbüs göstərən Nəstə Məmməd məktəbin açılması barədə çox danışırdı. Nəstə Məmmədin bu müddəası onunla sübut oluna bilər. Belə ki, Ermənistan SSRnin sovetləşməsinin bir ilik yubileyində Mərkəzi Hökumət elan etmişdir ki, Ermənistan SSRnin bütün yaşayış məntəqələrində əhalinin sayına görə I sinifli məktəblər (həтта yaşlaqlarda da), ibtidai məktəblər, natamam orta məktəb, orta məktəblər, Respublikanın mərkəzində orta ixtisas məktəblər, 2 illik və 4 illik ali məktəblər açılaraq xalqın istifadəsinə verilməmişdir.

Yeri gəlmişkən, Ardıc (Arçut) kəndinin ictimai həyatında Nəstə Məmməd böyük və fəal rol oynamışdır.

Həтта o, digər o zamankı Ardıc (Arçut) ağsaqqalları ilə İrəvan şəhəri-

nə getmiş və Ardıc kəndinin Qışlaq Sırxanasını Əlləşon olan Ərazi Xançəzar (Gözdələ) kəndinin ərazisindən geri qaytarılmasına nail olmuşdur. O deyirdi ki, Sırxana Qışlaqının qaytarılmasında böyük xərçi olmuşdur.

Lakin Nəstə Məmməd ictimai və sosial həyat vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq müvəqqəti olaraq kəndən köçmüş, köçdüyü yerdə ağır həyat şəraitinə dözməyərək sudurğu keçirmiş, görmə qabiliyyətini itirmişdir. 1950-ci illərin əvvəllərində kəndə qayıtmışdır. O, qızının müşayiəti ilə məktəbə gəlirdi. O bildirdi ki, məktəbin açılmasına fəaliyyətini bildirirdi və məktəbdən yanaacaq və məktəbli uşaqlarına yardım alırdı.

Beləliklə, Ardıc (Arçut) məktəbinin tarixi dövrünü səciyyələndirərk aşağıdakıları demək olar:

1. Arcud məktəbi 1921-ci ilin noyabrından 1988-ci ilin dekabrın 31-ə qədər fəaliyyət göstərmişdir.

2. Yuxarıda deyildiyi kimi ilk I sinif üçün Nəstə Məmmədin otəgi olmuşdur. Məktəb ibtidai məktəb statusunu aldı ildə, yeni 1924-cü ildə məktəb binası tikilmişdir. İlk bina 3 sinif otəgi və bir eyvandan ibarət olmuşdur. Bina 1925-ci ildə istifadəyə verilmişdir. Sonralardan 1927-ci ildə 3 sinif otəgi tikilmişdir. 1955-1956-cı illərdə yenidən 3 sinif otəgi tikilmişdir. 1958-1960-cı illərdə internat kimi tikilən bir neçə sinif otəgi bina tikilmişdir. 1962-1964-cü illərdə 4 mərtəbəli bina kimi məktəb binası tikilmişdir.

Yeri gəlmişkən, bu tikintilərin hamısı müntəzəm şikayətlərin nəticəsi olmuşdur.

3. Məktəbə illər üzrə müəllimlik və rəhbərlik edən şəxsləri sadalamaq olar:

Ermənistan SSRnin Qüqark rayonunun Arçut (Ardıc) kəndində 1921-ci ildə ilk 2 sinifli məktəb açılmışdır. Həmçinin yaşlılar üçün ikisinifli gecə məktəbi də fəaliyyət göstərmişdir. Orada partiyaçı və komsomolçular məcburi sətər (yazıb oxumaq) öyrəndirilirdi. Bütərəf yaşlılar üçün isə (kişi və qadın) könüllü gecə məktəbində oxumaq hüququ verildi. Kənd müəllim kimi iki nəfər Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasından səfərbər edilərək göndərilmişdir. Böyükağa Talibli və Hidayət adlı müəllimlər gəlmişdir. Böyükağa Talibli sonralar Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının üzvü olmuş və 1939-cu ildə repressiya edilmişdir.

Beləliklə 1940-cı illərdən sonra artıq yerli müəllim kadrları yetişməyə başlamışdır ki, 1988-ci ildə kəndin özündən işləyənlərin sayı 60-ə ötmüşdür.

195455-ci dər ilindən Arçut kənd orta məktəbi 10 illik orta məktəbi statusunu almışdır ki, onun da ilk buraxılışı 195657-ci dər illərində olmuşdur. Bu buraxılışın gözəçarpan nailiyyəti aşağıdakılardır olmuşdur:

Xəlilov İnaət Hidayət oğlu ali hərbi məktəb bitirib sərhəd qoşunlarının generalleytenant rütbasına qədər yüksəlmişdir;

Allahverdiyev Bayram filologiya elmləri doktoru, professor. ADÜdə kafedra müdiri;

Cəltikov İsrail ali təhsil almışdır. Arçut kənd ibtidai (1921-1930) məktəbində, yeddiillik məktəbində (1931-1953), həmçinin orta məktəbdə (1954-1988-ci illər üzrə) ardiclilər üçün aşağıdakı şəxslər müdir və ya direktor vəzifəsinə yerinə yetirmişlər:

1) Davud (Böyükqaraksədən

1921-1923-cü illərdə Davud və 1924-26-cı illərdə isə yuxarıda adları deyilən Həməz və Həsən kənd sovetinin himayədarlığı ilə müdir vəzifəsinə yerinə yetirmişlər);

2) Böyükağa Talibli (Bakıdan, 1927-1930);

3) Homid (Qonşu xançəzar kəndindən, 1931-1932)

4) Cəfərov Qəfər (Vedibasardan 1933-1934)

5) Rza (Naxçıvandan, 1935-1937)

6) Əliyev Məmməd Resul oğlu (İrəvan bölgəsindən, Eller kəndindən (Abovyan rayonu) 1937-1941)

7) Əjdər Dalqılıcov (İrəvanın Zəngibasar bölgəsindən, 1941-42), 6 ay;

8) İsmayilov İsmayil Yusif oğlu (Arçut kəndindən, 1943-46), 3 il;

9) Həsənov Rəcəb Əsəd oğlu (Arçut kəndindən, 1946-52), 7 il;

10) Mürsəlovlou (qonşu Gürcüstanın Baş keçir rayonu, 1952-53), 6 ay;

11) Xırdırov Vəli (qonşu Aşağı kilsə kəndindən, 1953-54), 6 ay;

12) Yenidən Həsənov Rəcəb (Arçut kəndindən, 1954-1959), 6 il;

13) Əliyev Məhəmməd Abbas oğlu (Arçut kəndindən 1960-88), 28 il,

14) Əhmədov Rəşid Cəlil oğlu (Arçut kəndi, 1988-ci il oktyabr ayından 1989-cu il yanvar ayına kimi), 3 ay.

Qeyd: Yeri gəlmişkən Böyükağa Taliblin Arçut kəndində ibtidai məcburi təhsilin həyata keçirilməsində böyük zəhməti və rolu olmuş və onun fəaliyyəti yaddaşlarda qalmışdır. Uşaqlarını məcburi təhsildən uzaqlaşdıran valideynlər arasında dəyərli pedaqoji maarif işi aparmışdır. O, həmçinin qızların vaxtız ərə verilməsi və nişanlanmasına, məktəbdən yayınmasına qarşı ciddi mübarizə aparmışdır. Həтта onun bu antiptolara qarşı mübarizəsinin göstərdən bir şəiri həmişə kənddə səslənmişdir.

Sal uşağı altına, döyünən, Gah atasın, gah anasını söyünən Çalpaqala özünü öyünən, Durmaqınan, hər yetəni boğ, pişik. Şeir Arçut kənd sakinii boyca balaca olan Əmiraslan kişiyi həsr olunmuşdur. O, nəvəsi Əhməd qonşu qızı Cəvahirə nişan taxmış və hər ikisini də məktəbdən yayındırmağa çalışmışdır.

Görkəmli ictimai xadim, yazıçı və jurnalist B. Talibli Mirqasım oğlu 21 mart 1897-ci ildə Salyan şəhərində qulluq ailəsində anadan olmuşdur. 1939-cu ildə repressiya qurbanına çevrilmişdir.

Böyükağa Talibli Zaqafqaziya Fərdəriyası Mərkəzi İcariyyə Komitəsinin üzvü olmuş və onun təklifi ilə (ZFMIKın) Ermənistan SSRnin Bö-yük Qarakilsə (indi Vanodzor) rayonunun Arçut (Ardıc) kəndinə ibtidai məktəb müdiri kimi ezam edilmişdir.

Böyükağa Talibli üçil (1927-1930-cu illər ərzində) qeyd edilən məktəbin müdiri işləmiş və məktəbin natamam orta məktəbə (7 illik) çevrilməsinə nail olmuş, türk (azərbaycanlı) qızlarının məktəbə davamiyyətini təşkil etmişdir. Onun kənd əhəli arasında çox hörmətli olmuş və onun hiqməti kəndlilərin bəzi seirləri xalq arasında 1888-ci ilə qədər kənd sakinlərinin dillərində yaşayırdı. Allah rəhmət eləsin!

"Elmi ilə elmsiz arasındakı fərq ölü ilə diri arasındakı fərq qəddərdir"

Aristotel

(Davamı var)